

Makale Türü/Article Types: Makalesi/Article

Geliş/Received: 21.02.2025

Kabul/Accepted: 02.04.2025

DOI: 10.17822/omad.123307

Atıf/Citation: Kurt, Enes “ Bir Yazma Eser Fabrika Tarihi:

Tevfik Âmir’in Sèvres Porselen Fabrikası (Dârü’s-sinâ‘ası)

Risalesi”. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 12/33 (2025):

403-422.

Enes Kurt

Center for Research on Globalization, Peace, and Democratic Governance (GLODEM), Koç University,
İstanbul, Turkey. enkurt@ku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1385-6943>

Bir Yazma Eser Fabrika Tarihi: Tevfik Âmir’in Sèvres Porselen Fabrikası (Dârü’s-sinâ‘ası) Risalesi

A Manuscript Factory History: Tevfik Âmir's Booklet on the Sèvres Porcelain Factory

Öz: Türkiye’de kurum tarihi çalışmaları genellikle 1980’li yıllara dayandırılmaktadır. Bu konuda erken dönem çalışmalarına rastlanmakla beraber şu ana kadar çok kısıtlı sayıda çalışma ortaya çıkmıştır. Erken dönem çalışmalara örnek sayılabilecek -şimdiye dek ilk- çalışma 1898 yılında Tevfik Âmir [Kocamaz] tarafından kaleme alınan *Sèvres Porselen Fabrikası (Dârü’s-sinâ‘ası) Risalesi*’dir. İlk defa gün yüzüne çıkan bu eser, günümüzde Paris’te müze olarak faaliyet gösteren Sevr Porselen Fabrikası’nın tarihini, üretimini ve sanatkârlarını anlatmaktadır. Çalışmada eseri incelemek adına kodikolojik yöntemle, eserin bağlamını ortaya koymak ve yazarı analiz etmek için ise alan teorisine başvurulmuştur. Bu sebeple çalışmada edebî kişiliğinin yanında Tevfik Âmir’in, bu risale ile yönetim ekolünün geç Osmanlı dönemine ait bir örneğini ve endüstriyel bilginin taşıyıcısı (carriers) olarak bir yöneticinin profilini sunmak amaçlanmıştır. Diğer taraftan çalışma, Osmanlı dönemindeki imtiyazlarla desteklenmesi, özel girişim ve devlet iş birliği gibi faktörler düşünüldüğünde sanayileşme anlayışına benzer yönler taşıyan Sevr Fabrikası’nın hikayesini ve Osmanlı Devleti’nin son döneminde neredeyse her alanda yaşanan Fransız etkisine dair somut bir örnek sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tevfik Âmir, Sevr Porselen Fabrikası, İşletme Tarihi, Kurum Tarihi.

Abstract: The study of corporate history in Turkey originated in the 1980s, although there were some early studies on this subject. However, the number of studies on this topic is limited. The first work that can be considered an example of an early study is the *Sèvres Porcelain Factory (Dârü’s-sinâ‘ası) Risalesi*, written by Tevfik Âmir [Kocamaz] in 1898. This work, which has only recently been discovered, provides a comprehensive account of the history, production, and artisans of the Sèvres Porcelain Factory, which now functions as a museum in Paris. In this study, a codicological method was employed to examine the work, and field theory was utilized to contextualize it and analyze the author’s perspective. Consequently, the study aspires to present a late Ottoman exemplar of Tevfik Âmir’s school of management with this treatise and a profile of a manager as a *carrier* of industrial knowledge. Conversely, the study illuminates the narrative of the Sevr Factory, which bears resemblance to the industrialization approach that prevailed during the Ottoman period. This analysis encompasses factors such as the provision of concessions, the role of private enterprises, and collaboration between the state and private entities. This study also provides a tangible illustration of French influence across diverse domains within the Ottoman Empire.

Keywords: Tevfik Âmir, Sevr Porcelain Factory, Business History, Corporate History.

Extended Summary

Corporate history studies deal with the history of a wide range of institutions, such as political parties, state institutions, state economic enterprises, public and private banks, large private industrial enterprises, non-profit organizations, foundations, trade unions, professional organizations, democratic mass organizations, health and education institutions, companies, and municipalities. Although these studies generally serve to create and disseminate corporate images, in the field of scientific activity, business history studies are examined at the micro level in terms of the level of analysis. At the micro level, the history of enterprises manifests itself as the history of the manager or entrepreneur, the enterprise (company, firm, factory), the group or groups of enterprises, and the industry or industries. The micro approach includes studies that historically analyze the life stories and experiences of managers or entrepreneurs; studies that examine the history of independent businesses or a specific number of businesses; studies that address the

history of business groups, a common organizational structure in developing countries; and studies that assess the history of a specific industry or multiple industries. These studies, which are based on a micro-approach, do not directly consider the contextual phenomena in which the unit under study is located and evaluate events using a chronological approach. Although corporate or business history studies have just started to develop in Turkey today, the beginning of the 1980s can be seen as the turning point of efforts in this field.

Going back further, works on the history of industry and technology began to be published in Turkey at the end of the 19th century. Among these works, *Sanâyi-i Cesîme* translated from French by Necip Fazıl Bey in 1887, *Târîh-i Sanâyi* written by Mahmut Esat bin Emin from Seydişehir in 1890, *Târîh-i Sanâyi* written by Mehmet Ziya Bey in 1893/1894, *Bahriye-i Ticâriye Sâlnâmesi* edited by Süleyman Nutkî in 1913 can be given as examples. There are also historical studies that specifically examine enterprises and institutions. *Boğaziçi, Şirket-i Hayriye, Tarihçe*, and *Salnâme*, published by *Şirket-i Hayriye* in 1914, were the first works of business history. In the early period, works such as *Fabrikacı ve İmalâthane Memuru* (Fabricator and Manufacturing Officer) written by Gelibolulu Azmi in 1914, *Fabrikacılık* (Fabrication) written by Major Ahmet Hamdi Bey in 1919, and *Fabrikacılık ve Sanayi Notları* (Fabrication and Industry Notes) written by Mehmet Ali Bey in 1928 were also published to improve factory management knowledge. In the search for Ottoman period Arabic-lettered works in databases such as the Collective Catalog (To-Kat), ISAM (Islamic Research Center), and the Manuscript Database of the Presidency of the Manuscript Manuscripts Institution of Turkey, using keywords such as “factory”, “history”, and “hümayun”; *The History of the Topkapı Palace Humayun and Park* by Mehmet Raif, published in 1913/1914 (1322), and *The History of the Evkâf-ı Hümayun Nezâretinin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nüzzârın Terâcim-i Ahvâli* by İbnü'l-Emin Mahmud Kemal and Hüseyin Hüsameddin, published in 1916/1917 (1335), Printed works such as *Maarif-i Umûmiyye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcraatı*, which was published in 1919/1920 (1338) and belonged to Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nafi, were also found. In addition to these printed works, a manuscript was also found. This work was part of the manuscript (Cod. Ms. Ori 258) from the Christian Albrechts University (C.A.U) Library in Kiel, Germany. This work is a manuscript treatise titled *The Sèvres Porcelain Factory (Dârü's-sınâ'ası)* written by Tefik Âmir [Kocamaz]. The author states that he only used the book *La Porcelaine*, published in Paris in 1893 by Georges Vogt, the technical director of the factory at the time.

The work and its author offer a concrete example of the change in the cultural capital of the Ottoman bureaucrat and administrator under the influence of Westernization and the formation of a new social consciousness, with an orientation towards different values and Western-type professionalism. In this respect, this work, which is the first of its kind so far, demonstrates that Ottoman bureaucrats and administrators studied industrial models in the West and attempted to adapt these models to the Ottoman Empire. The establishment of the Yıldız Tile and Porcelain Factory during this period is particularly noteworthy, as it adopted similar production, design, and distribution policies as the Sevr Factory. Furthermore, the influence of French educational institutions and intensive French investments in various sectors on the managerial and administrative school of this period cannot be overlooked.

Giriş

Kurum tarihi çalışmaları; siyasi partiler, devlet kurumları, kamu iktisadi teşebbüsleri, resmî ve özel bankalar, büyük özel sanayi kuruluşları, kâr amacı gütmeyen örgütler, vakıflar, sendikalar, meslek kuruluşları, demokratik kitle örgütleri, sağlık ve eğitim kuruluşları, şirketler ve belediyeler gibi çok çeşitli kurumların tarihini ele almaktadır.¹ Bu çalışmalar genellikle

¹ Arzu Güldöşüren. “Türkiye’de Kurum Tarihçiliği Literatürü.” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 19, 37 (2021). Arzu Güldöşüren, “Türkiye’de Kurum Tarihçiliği Literatürü,” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 19, no. 37 (2021).

kurumsal imaj yaratma ve yayma görevi görmekle birlikte² bilimsel faaliyet alanında işletme tarihi çalışmaları analiz düzeyi itibariyle mikro düzeyde incelenmektedir. Mikro düzeyde işletmelerin tarihi; yönetici veya girişimci, işletme (şirket, firma, fabrika), işletme grubu veya gruplarının ve bir endüstrinin veya endüstrilerin tarihi olarak kendini göstermektedir.³ Günümüzde Türkiye’de işletme tarihi çalışmaları henüz gelişmeye başlamış olsa da bu alandaki çabaların dönüm noktası olarak 1980’li yılların başı gösterilmektedir.⁴

Daha da geriye gittiğimizde Türkiye’de 19. yüzyılın sonları itibariyle sanayi tarihi ve teknoloji tarihi alanında eserler yayımlanmaya başlamıştır.⁵ Bu eserler arasında 1887 senesinde Selanikli Necip Fazıl Bey tarafından Fransızcadan çevrilmiş *Sanâyi-i Cesîme*⁶, 1890 yılında Seydişehirli Mahmut Esat bin Emin tarafından yazılan *Târîh-i Sanâyi*, Mehmet Ziya Bey’in 1893/1894 yılında yazdığı *Târîh-i Sanâyi*, 1913 yılında Süleyman Nutkî’nin yayına hazırladığı *Bahriye-i Ticâriye Sâlnâmesi*⁷ örnek olarak verilebilir. Bir işletmeyi veya kurumu özel olarak inceleyen tarih çalışmaları da bulunmaktadır. Yine erken sayılabilecek dönemlerde 1914’te Şirket-i Hayriye tarafından yayınlanan *Boğaziçi, Şirket-i Hayriye, Tarihçe, Sâlnâme*⁸ işletme tarihine ait ilk eserler olarak ortaya çıkmaktadır. Erken dönemde fabrika yönetimi bilgisinin geliştirilmesine yönelik Gelibolulu Azmi tarafından 1914 yılında kaleme alınan *Fabrikacı ve İmalâthane Memuru*, Binbaşı Ahmet Hamdi Bey tarafından 1919’da yazılan *Fabrikacılık* ve Mehmet Ali Bey tarafından 1928 yılında hazırlanan *Fabrikacılık ve Sanayi Notları*⁹ gibi eserler de yayımlanmıştır.

Toplu Katalog (To-Kat), İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı’nın Yazma Eserler Veritabanı gibi veritabanlarında “fabrika”, “tarihçe”, “hümayun” gibi anahtar kelimelerle yapılan Osmanlı dönemi Arap harfli eser taramasında; 1913/1914’te (1322) basılan ve Mehmet Raif’e ait olan *Topkapı Sarayı Hümayunu ve Parkının Tarihi*, 1916/1917’de (1335) basılan ve İbnü’l-Emin Mahmud Kemal ve Hüseyin Hüsameddin’e ait olan *Evkâf-ı Hümayun Nezâretinin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nüzzârın Terâcim-i Ahvâlî*, 1919/1920’de (1338) basılan ve Mahmud Cevad İbnü’ş-Şeyh Nafi’ye ait olan *Maarif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı*¹⁰ gibi baskı eserlere de rastlanmıştır.

² İlhan Tekeli. “Kurum Tarihi Yazımının Sorunsalları Üzerine.” İçinde *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*, Editör: İlhan Tekeli, 129–135. Ankara: Dost Kitabevi, 2008. İlhan Tekeli, *Birlikte Yazılan Ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*, vol. 10 (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

³ Mikro yaklaşım, yöneticilerin veya girişimcilerin yaşam öykülerini ve deneyimlerini tarihsel olarak analiz eden çalışmalar, bağımsız işletmelerin veya belirli sayıdaki işletmelerin tarihini inceleyen araştırmalar, gelişmekte olan ülkelerde yaygın bir örgütsel yapı olan işletme gruplarının tarihini ele alan incelemeler ve belirli bir endüstrinin veya birden fazla endüstrinin tarihini değerlendiren çalışmaları kapsamaktadır. Mikro yaklaşıma dayalı bu araştırmalar, incelenen birimin yer aldığı bağlamsal olguları doğrudan dikkate almamakta ve kronolojik bir yaklaşımla olayları değerlendirmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Serkan Dirlik, & Hüseyin Leblebici. “Türkiye’deki İşletmelerin Tarihini Anlamada İktisadi, Politik, Sosyal ve Yasal Bağlamların Önemi.” *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 45 (2016): 142–143. Serkan Dirlik and Hüseyin Leblebici, “Türkiye’deki İşletmelerin Tarihini Anlamada İktisadi, Politik, Sosyal Ve Yasal Bağlamların Önemi,” *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 45(2016).

⁴ Güldüşüren, *Kurum Tarihçiliği*, 403.

⁵ Dokumacı, Yavuz Selim. “Mehmet Ziya ve Tarih-i Sanayi.” *Dört Öge*, 11 (2017): 170. Yavuz Selim Dokumacı, “Mehmet Ziya Ve Tarih-I Sanayi,” *Dört Öge*, no. 11 (2017).

⁶ Detaylı bilgi için bkz. Fazlı Necib. *Osmanlı’nın İlk Ağır Sanayi Kitabı - Sanayi-i Cesime*. Yayına Hazırlayan: Kenan Göçer. (İstanbul: Okur Akademi, 2017). Fazlı Necib, “Osmanlı’nın İlk Ağır Sanayi Kitabı - Sanayi-I Cesime,” *Okur Akademi* (2017).

⁷ Rıfat N. Bali, Murat Koraltürk, & Akansel Yalçinkaya. *Kurum ve Sektör Tarihi, İş İnsanı ve Yönetici Hatırat, Biyografi ve Otobiografi Kitapları Bibliyografyası (1932-2018)*, (İstanbul: Libra Kitap, 2019), 13. Rıfat N Bali, Murat Koraltürk, and Akansel Yalçinkaya, “Kurum Ve Sektör Tarihi, İş İnsanı Ve Yönetici Hatırat, Biyografi Ve Otobiografi Kitapları Bibliyografyası (1932-2018),” *İstanbul: Libra Kitap* (2019).

⁸ Bali, Koraltürk, & Yalçinkaya. *Kurum ve Sektör Tarihi*, 13.

⁹ Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Sait Özkul, & Yasin Çakırel. “Fabrika Yönetimi Bilgisi Bağlamında Türkiye’de Yayımlanan ‘Fabrikacılık’ Konulu Kitaplar Üzerine Bir İnceleme (1914-1928).” *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 10/25 (2019): 523–535. Ahmet Sait Özkul and Yasin Çakırel, “Fabrika Yönetimi Bilgisi Bağlamında Türkiye’de Yayımlanan ‘Fabrikacılık’ Konulu Kitaplar Üzerine Bir İnceleme (1914-1928),” *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 10, no. 25 (2019).

¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Selçuk. “Maarif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı Üzerine Bir Değerlendirme.” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12 (2008): 727–732. Mustafa Selçuk, “Maarif-I Umûmiyye

Bu baskı eserlerden hariç olmak üzere bir el yazması esere ulaşılmıştır. Bu eser, Almanya'nın Kiel şehrinde bulunan Christian Albrechts Üniversitesi (C.A.U) Kütüphanesi el yazması eserler koleksiyonunda (*Cod. Ms. Ori 258 numaralı*) bulunmaktadır. Bu eser, Tevfik Âmir [Kocamaz] tarafından kaleme alınan *Sèvres Porselen Fabrikası (Dârü's-sinâ'ası)* başlıklı el yazması bir risaledir. Yazar, risaleyi oluştururken sadece fabrikanın o dönemki teknik müdürü olan Georges Vogt'un¹¹ 1893 yılında Paris'te yayınladığı *La Porcelaine* başlıklı kitabından yararlandığını belirtmiştir.

Çalışma, beş kısma ayrılmaktadır. İlk olarak eserin Fransa ile ilgili olması ve aynı zamanda Tevfik Âmir'in de Fransız ekolüne has özellikler taşımasından dolayı geç Osmanlı dönemindeki Fransız etkisi üzerinde durulmuştur. Daha sonra, çalışmanın yöntemi ortaya koyulmuştur. Üçüncü olarak eserin müellifi ve eserleri hakkında yazın ve arşivden çıkarılan hususlar paylaşılarak eser hakkında detaylı bir inceleme yapılmıştır. Son olarak, eserin Türk işletme ve yönetim tarihi alanı için ne ifade ettiği üzerine tartışma yürütülerek bir sonuca varılmıştır.

1. Osmanlı Dünyası'nda Fransız Etkisi

Osmanlı'da Fransız etkisinin başlangıcı genellikle Tanzimat Devri'ne dayandırılmaktadır. Bu dönemde felsefi, bilimsel ve edebî yeniliklerin Fransa'dan geldiğini söyleyen Korlaelçi (1986); bu yeniliklerin okul müfredatlarına konan dersler, Fransızca tedrisat veren okullar, Avrupa'ya gönderiler öğrenciler, yabancı uzmanlar ve dernekler yoluyla gerçekleştiğini ifade etmektedir. 1851 yılında kurulan ve kısa bir ömre sahip olan Encümen-i Daniş (Türk Akademisi), Fransızlardan öykünerek kurulmuştur. Ayrıca 1867'de Fransa'ya giden Sultan Abdülaziz, Fransa'daki liseler ayarında bir eğitim düzeni kurulmasını ve Fransızca tedrisat yaptırılmasını istemiş ve böylelikle Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultani) kurulmuştur.¹² Galatasaray Lisesi, Osmanlı'da Fransız kültürünün etkisinin belirgin bir şekilde görüldüğü önemli bir eğitim kurumudur. 1868'de kurulan bu lise, Fransızca eğitim vererek Osmanlı'nın Batılılaşma sürecine katkı sağlamıştır. Okulda dersler Fransızca yapılmış, öğretmenler farklı milletlerden seçilmiş ve öğrencilere hem pozitif bilimler hem de Osmanlı kültürü öğretilmiştir. Bu ortam, farklı dinlere mensup öğrencilere bir arada eğitim imkânı sunarak Osmanlı toplumunda birlik oluşturmaya yönelik bir adım olmuştur.¹³ Galatasaray Lisesi, İmparatorluk'a ve Cumhuriyet'e, iyi eğitim görmüş gerek Müslüman gerek gayrimüslim yönetici, diplomat, yazar, doktor ve akademisyen kuşakları kazandırmıştır.¹⁴

II. Abdülhamid döneminde kurulan ve ilk işletme okulu sayılabilecek Hamidiye Mektebi de yine Fransız okullarına öykünerek açılmıştır.¹⁵ Bu dönemde hukuki ve iktisadi birtakım

Nezâreti Tarihçe-I Teşkilât Ve İcraatı Üzerine Bir Değerlendirme," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, no. 12 (2008).

¹¹ Georges Vogt, Sèvres porseleninin tarihinde önemli bir rol oynamış bir kimyagerdir. Geleneksel porselenden daha düşük sıcaklıkta pişirilen ve geniş bir renk yelpazesi sunan yeni bir porselen hamuru geliştirmiştir. 1891'den 1909'a kadar Sèvres'te Bilimsel ve Teknik İşler Direktörü olarak görev yapmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Isabelle Laurin. "L'Art déco à Sèvres. Retour à une porcelaine tendre siliceuse." *Sèvres. Revue de la Société des Amis du musée national de Céramique* 14/1, (2005): 82–92. <https://doi.org/10.3406/sevre.2005.1483> Isabelle Laurin, "L'art Déco À Sèvres. Retour À Une Porcelaine Tendre Siliceuse," *Sèvres. Revue de la Société des Amis du musée national de Céramique* 14, no. 1 (2005).

¹² Murtaza Korlaelçi. *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 198-201. Murtaza Korlaelçi, "Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi," *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, no. 2 (1985).

¹³ Niyazi Berkes. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. 18. Baskı. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012). N. Berkes and A. Kuyaş, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 18 ed. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012).

¹⁴ Erik Jan Zürcher. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev. Yasemin Saner. 4. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020. Erik Jan Zürcher and Yasemin Saner Gönen, "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi," (1999).

¹⁵ Detaylı bilgi için bkz. Ayşe Erdoğan. "Hamidiye Ticaret Mektebi." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016. Ayşenur Erdoğan, "Hamidiye Ticaret Mektebi" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).. Sargut, A. Selami. "Türkiye'de İşletme Yönetimi Eğitiminin Kurumsal Çerçevesi: Çeşitlilikten Eşbiçimliliğe." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4/1 (2009): 51–63. A. Selami

düzenlemeler de benzer süreçlerden geçmiştir. 1850-1925 yılları arasında Türkiye’de muhasebe kuramı ve uygulamaları üzerinde Fransız etkisi belirgin olmuştur. Muhasebe, ilk kez 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret ile bir düzene bağlanmıştır. Bu kanun, 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu’nun tercümesi niteliğindedir ve tüccarların tutmak zorunda oldukları defterlerle ilgili hükümler içermektedir. Aynı dönemde muhasebe alanında yayınlanan “Usul-ı Defteri” (1869), “Fenni Usul-ı Defteri” (1882) ve “Usul-ı Defteri Cedid” (1884) gibi eserler de Fransızcadan tercüme edilmiştir.¹⁶ Ayrıca 1916 yılında çıkan yasaya kadar şirketlerde ticari işlemler ve yazışmalar Fransızca yapılmış ve özellikle yöneticiler sermayenin geldiği ülkeden transfer edilmiştir. Yabancı bir dil bilmeyen Osmanlı vatandaşları ise bu şirketlerde düz işçi olarak yer almıştır.¹⁷ Yabancı sermayenin yüksek kâr sağlamak amacıyla geldiğini belirten Kazgan (1985), şirket kurucularının ve idarecilerinin büyük çoğunluğunun (%98) imtiyazlı temettü dağıtımından ve gerek yüksek maaş ve huzur haklarından faydalandıklarını ifade etmektedir.¹⁸

Geleneksel olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun açık ara önde gelen ticaret ortağı olan Fransa, 19. yüzyılın son çeyreğine kadar bu durumunu devam ettirmiştir. Bu tarihten sonra Fransa’nın göreceli önemi yavaş yavaş azalmış olsa da Birinci Dünya Savaşı arifesinde Fransa hala Osmanlı Devleti’nin ikinci büyük pazarı ve dördüncü tedarikçisi olmuştur.¹⁹ Bu ilişkiye iş dünyası perspektifinden bakıldığında ise, 1800’lü yılların ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında Fransız girişimlerinin başladığı ifade edilmektedir.²⁰ Fransa, gerek kredi, tahvil gibi dolaylı gerekse de 1880 sonrası dolaysız yatırımlarla zirveyi elinde bulundurmuştur. 19. yüzyılda yapılan ticaret anlaşmaları ve borçlanmalarla beraber Fransız sermayesi, Osmanlı topraklarına girmiştir. Bu süreci takiben kurulan bankalar, Düyûn-ı Umûmiye ve Tütün Rejisi ile beraber Fransızlar güç kazanmış ve şirketleşmeye başlamıştır.²¹ Pamuk’un (2017) hesaplamalarına göre 1888 yılı itibariyle yabancı yatırımlar içinde Fransızlar, Osmanlı topraklarında demir yollarının %12,3’ünü, belediye hizmetlerinin %5,9’unu, bankacılığın %50’sini, ticaretin %54,7’sini, sanayinin %47,5’ini ve madenciliğin %20,7’sini elinde bulundurmuşlardır.²² Benzer şekilde Keyder (1985) de Fransız yatırımlarının önemli bir yer tuttuğunu ifade etmiştir. Keyder (1985), 1895 itibariyle Fransız yatırımlarının %78’inin demir yolu ve liman, geri kalan %18’inin ise

Sargut, "Türkiye’de İşletme Yönetimi Eğitiminin Kurumsal Çerçevesi: Çeşitlilikten Eşbiçimliliğe," *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 4, no. 1 (2009).

¹⁶ Araksi İbasalığiller. “Türkiye’de Muhasebe ve Muhasebe Mesleğinin Tarihi.” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, Araksi İbasalığiller, "Türkiye’de Muhasebe Ve Muhasebe Mesleğinin Tarihi" (Yüksek Lisans Tezi, 1999, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ..., 1999).. Müberra Korkmaz. “1850 Tarihli Ticaret Kanunu’nda ve Osmanlı Hukuk Literatüründe Anonim Şirketler ve Bu Şirketlerin Tüzel Kişiliği Meselesi.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 73/1 (2024): 569.M. Korkmaz, "1850 Tarihli Ticaret Kanunu’nda Ve Osmanlı Hukuk Literatüründe Anonim Şirketler Ve Bu Şirketlerin Tüzel Kişiliği Meselesi," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 73, no. 1 (2024).

¹⁷ Zafer Toprak. *Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)*. (Ankara: Yurt Yayınları, 1982).Z. Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat, 1908-1918*(1982).

¹⁸ Haydar Kazgan. “Cumhuriyet’ten Önce Şirketler.” İçinde *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 782–785. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985: 783

¹⁹ Charles Issawi. *The Economic History of Turkey, 1800-1914*. (Chicago: University of Chicago Press, 1980).Charles Issawi and Charles P Assawi, *The Economic History of Turkey, 1800-1914*(University of Chicago Press Chicago, 1980).

²⁰ Necla V. Geyikdagi, & M. Yaşar Geyikdagi. “Foreign Direct Investment in the Ottoman Empire: Attitudes and Political Risk.” *Business History* 53/3 (2011): 377.V Necla Geyikdagi and M Yasar Geyikdagi, "Foreign Direct Investment in the Ottoman Empire: Attitudes and Political Risk," *Business History* 53, no. 3 (2011).

²¹ Onur Çapar. “Osmanlı Devleti’nde Fransız Sermayesi (1838-1914).” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019: 67.Çapar and Onur, *Osmanlı Devleti’nde Fransız Sermayesi, 1838-1914*(Doğu Kütüphanesi, 2020).

²² Şevket Pamuk. *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017).Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık Ve Büyüme 1820-1913*(İstanbul: Tarih vakfı yurt yayınları, 1994).

belediye hizmetlerinde yoğunlaştığını bildirmektedir.²³ 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Fransızlara verilen imtiyazlar doğrultusunda; Yafa-Kudüs, Selanik-İstanbul, Şam-Hama ve Mudanya-Bursa hatları açılmıştır. Benzer yıllarda Selanik Bankası, Banque d'Orient gibi bankaların yanı sıra İstanbul, İzmir, Beyrut, Selanik gibi yerlerde bulunan liman işletmelerinde de Fransız girişimcilere ve şirketlere imtiyaz verilmiştir. Gaz ve aydınlatma (Le Campagne du Gaz de Beyrouth, Société Du Gaz de Constantinople, Société Anonyme Ottomane D'Electricité), ulaşım (Société des Tramways De Constantinople), madenler (Société Anonyme Ottomane de mines de Balia-Karaidin), danışmanlık (Société Franco-Ottomane d'Etudes Industrielles et Commerciales) gibi şirketlerin yanı sıra Dersaadet Su Şirketi ve Kadıköy-Üsküdar Su Şirketi yine Fransızlara verilen imtiyazlarla kurulmuştur.²⁴

2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada eserin hikayesinin ortaya koyulabilmesi adına Collingwood'un tarih anlayışına başvurulmuştur. Collingwood yeniden canlandırma (re-enact) kavramını öne sürmektedir. Sözü edilen kavram çerçevesinde tarihçi, tarihe konu olan olayı, kendi zihninde yeniden canlandırmalıdır. Bir bakıma araştırmacının tarihsel olgularla duygudaşlık hissetmesi gerekmektedir ve ancak böylece tarihsel bilginin yaratılabileceğini ifade etmektedir. Tarihsel bilginin bağlamından koparılmasını öneren yazar; tarihi, bu bilgiyi oluşturan kişiler, olaylar ve anlatılar arasındaki ilişkilerin toplamı olarak görmektedir. Sözü edilen ilişkilerin çözümü ile beraber, ele alınan konudaki mantıksal bilmece de çözülebilmektedir.²⁵ Bu noktada anlatının oluşturulması adına ise Bourdieu'nun "teorik cephaneliği"ne başvurulmuştur.²⁶ Bourdieu; kültürel bir üretimi kavrayabilmek için bu üretimin ne sadece metin içeriğine ne de metin ve bağlamın yalnızca birbirleriyle doğrudan ilişkilendirilmeleriyle ortaya konan sosyal bağlamına müracaat etmenin yeterli olacağını söylemektedir.²⁷

Bu sebeple alan teorisine işaret eden Bourdieu; alanı, çok boyutlu konumlar ve faillerin bu konumlara yerleşmesi olarak tanımlamaktadır. Buna göre insanlar; farklı yaşam alanlarında kendilerine ait kurallar, düzenlemeler ve otorite biçimlerine sahip farklı alanlar oluşturma eğilimindedirler. Bu sebeple Bourdieu, tüm alanları belirleyen genel yasaların var olduğunu belirtmektedir. Bourdieu'ya göre alan, tarihsel etkileşimlerin toplamından müteşekkildir. Alanın yapısını ise alanda yer alan eyleyiciler arasındaki ilişkiler, dinamikler ve faaliyetler oluşturmaktadır.²⁸ Bu noktada çalışmanın kapsamı itibarıyla geç Osmanlı dönemindeki Batılılaşma ve buna bağlı olarak farklı eğitim ekollerinin transfer edilmesiyle beraber kültürel sermayede değişim yaşanmıştır. Batı tarzı eğitim gören nesiller, yeni bir toplumsal bilinç kazanarak farklı değerlere yönelmiş ve Batılı tipte profesyonellik duygusu kazanmıştır.²⁹

²³ Çağlar Keyder. "Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 642-652. İletişim Yayınları, 1985: 651. Çağlar Keyder, "Osmanlı Devleti Ve Dünya Ekonomik Sistemi," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* 3(1985).

²⁴ V. Necla Geyikdağı. *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye 1854-1914*. (İstanbul: Hil Yayın, 2008), 102-106V. N. Geyikdağı, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye, 1854-1914*(2008).

²⁵ Robin George Collingwood. *Tarih Tasarımı*. Çev. K. Dinçer. (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2023). Collingwood and R.G, *Tarih Tasarımı*(Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013).

²⁶ Mairi Maclean, Charles Harvey, & Stewart R. Clegg. "Organization Theory in Business and Management History: Present Status and Future Prospects." *The Business History Review* 91/3 (2017): 457-481. Mairi Maclean, Charles Harvey, and Stewart R Clegg, "Organization Theory in Business and Management History: Present Status and Future Prospects," *Business History Review* 91, no. 3 (2017).

²⁷ Pierre Bourdieu. *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*. Çev. Levent Ünsaldı. 2. Baskı. (Ankara: Heretik Yayınları, 2015), 62. Pierre Bourdieu and Levent Ünsaldı, *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*(Heretik Basın Yayın, 2013).

²⁸ Pierre Bourdieu, & Loïc Wacquant. *Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar*. Çev. Nazlı Ökten. 8. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016). Pierre Bourdieu, Loïc JD Wacquant, and Nazlı Ökten, *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*(İletişim, 2003).

²⁹ Fatma Müge Göçek. *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü: Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişim*. Çev. İbrahim Yıldız. (Ankara: Fol Kitap, 2023). Fatma Müge Göçek and İbrahim Yıldız, *Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü: Osmanlı Batılılaşması Ve Toplumsal Değişim*(Ayraç Yayınevi, 1999).

Özellikle 19. yüzyıl bağlamında Osmanlı eliti, bir yandan dinî-kültürel etkiler altında iken diğer taraftan terkedilmesi gereken bu olguların devamı ettirmek ve yeni Batılı değerler kazanmak arasında bir yol izlemiştir.³⁰ Bu noktada alanı şekillendirmekte temel aktör olan Osmanlı yönetimi, Batılılaşma bağlamında kozmopolit bir kimlik oluşturmayı teşvik etmiştir. Fransızca eğitim veren okullar; Batı tipi tüketim ve yatırım kalıpları, ortak mekânların kullanımı ve yeni davranış biçimleri ile farklı etnik ve sosyoekonomik grupları bir araya getirerek çoğulcu bir toplum oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.³¹ Bu grupların çalışmayı ilgilendiren yanı ise yöneticiler ve bürokratlar kısmıdır. Dönemin şartları itibarıyla yeni bilgi ve teknolojilerin Osmanlı'ya aktarımında; (a) Osmanlı'da yaşayan yabancılar, (b) azınlıklar ve (c) memurlar, kıdemli bürokratlar, diplomatlar, askerler ve saray mensupları olmak üzere üç grup bulunmaktadır. Bu açıdan yeni bilgilerin tüketici kısmında yer alan bu yönetici ve bürokratları içeren grup,³² bu dönemde Osmanlı'da bilgi ve teknoloji transferinde taşıyıcı rolü üstlenmiştir.³³

Eserin yazarına ve hikâyesine odaklanmanın yanı sıra el yazması metin incelenirken kodikolojik yöntemle³⁴ başvurulmuştur. Ele alınan risale gibi el yazması eserler; Osmanlı'nın son dönemine ait olmakla beraber bu dönem için el yazmaları, sadece içerdiği bilgi birikimiyle değil, aynı zamanda dönemin sanatsal anlayışını yansıtan önemli kültürel miraslardır. Bu yazma eserler; cilt, minyatür, ebru, hat ve tezhip gibi sanat dallarını bünyelerinde barındırarak hem estetik hem de tarihsel değer taşımaktadır. Eserlerin değeri; içerdiği bilginin nadirliği, yazıldığı dönem ve sahip olduğu sanatsal özelliklerle belirlenmekte, bu unsurlar yazmaların kültürel ve sanatsal önemini pekiştirmektedir.³⁵ El yazması eserlerin giriş (mukaddime) bölümleri (her eserde zorunlu olarak olmasa da) belli başlı kısımları barındırırlar. Bu kısımlar; besmele, hamdele veya sebhale (Allah'a hamd), salvele (peygamberi selamlama), şehâde veya kelime-i tevhîd'dir.³⁶ Ek olarak, Osmanlı döneminde el yazması eserler dönemin padişahları veya üst düzey yönetici ve bürokratlarına ithaf edilmiştir.³⁷

³⁰ Janset Özen Aytemur. *Türkiye'de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)*. İstanbul: Libra Yayınları, 2010. Aytemur and Janset Özen, *Türkiye'de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)*(2010).

³¹ Edhem Eldem. "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente." İçinde *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul*, çev. Servet Yalçın, 2. Baskı, 165–248. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017). Edhem Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente," *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul* (2000).

³² Eric Abrahamson, & Gregory Fairchild. "Management Fashion: Lifecycles, Triggers, and Collective Learning Processes." *Administrative Science Quarterly* 44(4), (1999): 708–740. <https://doi.org/10.2307/2667053> Eric Abrahamson and Gregory Fairchild, "Management Fashion: Lifecycles, Triggers, and Collective Learning Processes," *Administrative science quarterly* 44, no. 4 (1999).

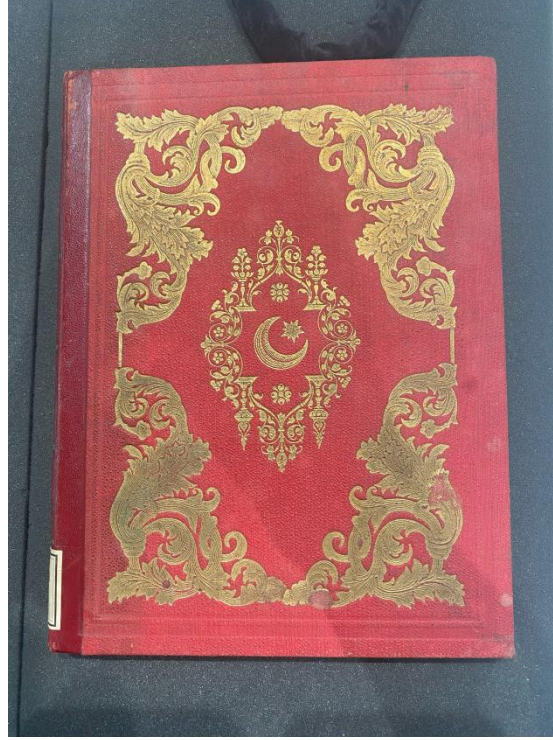
³³ Fatma Müge Göcek. *East Encounters West: France and the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*. (Oxford: Oxford University Press, 1987). Fatma Müge Göcek, *East Encounters West: France and the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*(Oxford University Press, 1987).

³⁴ Adam Gacek. *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*. Çev. M. Cüneyt Kaya ve Ali Benli. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 189. Adam Gacek, "Arapça Elyazmaları İçin Rehber. Çev," *Ali Benli-M. Cüneyt Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları* (2017).

³⁵ Hüseyin Odabaş. "Osmanlı Yazma Eserleri ve Türkiye'de Yazma Eser Kütüphaneciliği." *Bilig*, 56 (2011): 246. Hüseyin Odabaş, "Osmanlı Yazma Eserleri Ve Türkiye'de Yazma Eser Kütüphaneciliği," *Bilig* 56(2011).

³⁶ Gacek, *Arapça elyazmaları*, 189.

³⁷ Ragıp Polat. "El Yazması Eserlerde Sayfa Tasarımı." Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Görsel 1. C. A. U. Kütüphanesi, Cod. Ms. Ori 258 numaralı el yazması arka kapak cildi.

Kodikolojik yöntem, yazma eserleri incelemek üzere; eserin nasıl, ne zaman, nerede ve hangi amaçla üretildiği sorularına cevap arayan bir yöntemdir. Yazma eserlerin kimin himayesinde üretildiğinin yanı sıra sonrasında koleksiyonlar, koleksiyonerler ve kütüphaneler gibi farklı yönleri de inceleme fırsatı sunan bu yöntem, kitap üretim faaliyetinin sahip olduğu koşulları anlamaya ve yorumlamaya imkân sağlamaktadır.³⁸

Tevfik Âmir'in kaleme aldığı bu risale, rik'a harfli olup Osmanlı'nın son dönem izlerini taşıyan Barok tarzı ciltli bir deftere yazılmıştır. Klasik el yazması eser formatında olmayıp giriş kısmında kitabın amacına ve yazım sürecine değinilmiştir. Yazar bu kısımda sadece "*Ve mine'llâhi't-tevfik*" (Başarı Allah'tandır) ifadesini kullanmıştır. Eser r.11 Mayıs 1314/m.23 Mayıs 1898 tarihinde kaleme alınmış olup yetmiş dört sayfadır. Müellif tarafından bu eserin nerede kaleme alınmış olduğu ifade edilmemiştir. Fakat bu dönemde İstanbul Şehremaneti (Belediye Başkanı) tercüme bürosu şefi olarak görev yapan yazarın, metni Sevr Porselen Fabrikası Arşivi'nde herhangi bir ize rastlanmamasından dolayı İstanbul'da kaleme aldığı şeklinde yorumlanabilir. Müellif, risaleyi dönemin İstanbul Şehremini olan Rıdvan Paşa'ya³⁹ adamıştır. Bu yazma eser, Almanya'nın Kiel şehrinde bulunan Christian Albrechts Üniversitesi'ne Alman Türkolog Theodor Menzel'in⁴⁰ (1878-1939) kitapları içinde intikal etmiştir. Menzel, İstanbul'da

³⁸ Gacek, *Arapça elyazmaları*, 190.

³⁹ Rıdvan Paşa, 1890-1916 yılları arasında yaklaşık 15,5 yıl İstanbul Şehremini (Belediye Başkanı) olarak görev yapmıştır. Arapça, Farsça ve Fransızca bilen Rıdvan Paşa yurt içinde ve dışında çeşitli görevlerde bulunmuştur.

⁴⁰ Theodor Menzel, 1878'de Münih'te doğmuş, eğitimine klasik ve Şark filolojisiyle başlayıp hukuk ve Türkoloji alanlarında uzmanlaşmıştır. Türk edebiyatı, folkloru ve epigrafisi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Menzel, Osmanlı ve Türk kültürü üzerine önemli araştırmalar gerçekleştirmiştir. Özellikle alfabe reformu süreçlerinde aktif rol almış, 1926 Bakü Türkoloji Kongresi'ne katılarak Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş tartışmalarında yer almıştır. *İstanbul'da Bir Sene* adlı eser üzerine yaptığı doktora çalışmasıyla Türkolojiye katkı sağlamış, Türk dili, folkloru ve tarihi üzerine incelemeler yapmıştır. Kiel Üniversitesi'nde İslam filolojisi profesörü ve Şarkiyat Araştırmaları Merkezi müdürü olarak görev yapmış, bu süreçte birçok bilimsel yayın ve çalışma üretmiştir. 1937'de Naziler tarafından emekli edilen Menzel, 1939'da bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Abdullah Azmi Bilgin. "Menzel, Theodor." İçinde TDV İslâm Ansiklopedisi, 29. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), 252–253. Abdullah Azmi Bilgin, "Menzel, Theodor," *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi* (2019).

birkaç sene ikamet etmiş ve bu süreçte Arap harfi Türkçe birçok el yazması eser toplamıştır.⁴¹ Ek olarak şu anda Kiel'deki Doğu Yazmaları Koleksiyonu'nun (çoğu Menzel'e ait olan kitaplardan oluşan) kataloğunu hazırlayan Claus-Peter Haase ile iletişime geçilmiş; fakat Menzel'in bu yazmayı hangi yolla temin ettiğine dair bir bilgi alınamamıştır. Böyle bir yazma eserin Almanya'da ortaya çıkmasından dolayı Almanya'daki diğer yazma eser katalogları taranmış fakat başka bir nüshaya rastlanmamıştır.

Çalışma çerçevesinde konu ile ilgili bir anlatım oluşturmak adına detaylı bilgilere ulaşabilmek için, Sevr Porselen Fabrikası Arşivi yerinde görülmüştür. Fakat yapılan taramada bu konu ile ilgili herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Türkiye bağlamında ise Devlet Arşivleri taranmış ve Tevfik Âmir'e ait bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır. Osmanlı dönemine ait kısıtlı sayıda belgeye ulaşılabilmişse de Cumhuriyet dönemine dair herhangi bir belge bulunamamıştır. Buradaki kayıtlar haricinde bu yıllara ait geniş bilgiler içeren ve Salt Araştırma Arşivi'nde bulunan *Şark Ticaret Yıllıkları* da (Annuaire Oriental) incelenmiştir. Ek olarak Gallica – The BnF dijital arşivi de taranmış *Stamboul/İstanbul* gazetesi ve İstanbul'da bulunan Fransız Ticaret Odası'nın aylık olarak yayınladığı *Revue commerciale du Levant: bulletin mensuel de la Chambre de Commerce française de Constantinople* dergisi gözden geçirilmiştir.

3. Müellifin Anlatısı: Tevfik Âmir'in [Kocamaz] Hayatı, Kariyeri ve Eserleri

"Bu yeni bir şey olmayacak. Pek âlâ hatırlarız. Harbî umumîde birçok şirketlerde çekilmişlerdi. Bir iki Türk pek âlâ daha mükemmel idare etti. İstanbula Müjde! Terkos Belâsından Kurtuluyoruz!. Milliyet Gazetesi, 21 Kasım 1930."

Tevfik Âmir, h.29 Aralık 1285/m.12 Nisan 1869 tarihinde İstanbul'da doğmuş, tüccar olan İskenderiyeli Hacı Hasan Âmir Efendi'nin⁴² oğludur.⁴³ Tevfik Âmir, aynı zamanda 1925-1939 yılları arasında Dış İşleri Bakanı olarak görev yapan Tevfik Rüştü Aras'ın özel kalem müdürü olan Refik Âmir Kocamaz'ın da babasıdır.⁴⁴ Galatasaray Lisesi'nden mezun olan Tevfik Âmir'in⁴⁵ bu yıllarda II. Abdülhamid'in kitapçısı (*Fournisseur du Sultan*) olarak bilinen ve Pera'da bulunan Alman kitapçı Otto Keil'in müdavimi olduğu bilinmektedir.⁴⁶ Bu müdavimlikle beraber kitaplara karşı olan ilgisi, *Mirsad* dergisinde kaleme aldığı farklı konulardaki makaleleri

⁴¹ Okan Kozanoğlu, & Fatih Aşan. "Osmanlı Dilleri ve Matbuatının İzinde Bir Türkolog: Johann Strauss ile Mülakat." *Toplumsal Tarih Akademi*, 4 (2024), 170. Okan Kozanoğlu and Fatih Aşan, "Osmanlı Dilleri Ve Matbuatının İzinde Bir Türkolog: Johann Strauss İle Mülakat," *Toplumsal Tarih Akademi*, no. 4.

⁴² Hasan Âmir Bey'in ailesi, Dağıstan kökenli olup İstanbul'a yerleşmiş ve ticaretle uğraşmıştır. Hasan Âmir Bey, eğitimini tamamladıktan sonra bir Fransız armatörlük şirketinde çalışmaya başlamıştır. Bağdat Caddesi'nde bir köşkü bulunan Hasan Amir Bey'in günümüzde burada ismi verilen bir sokak bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Müfid Ekdal. *Kapalı Hayat Kutusu: Kadıköy Konakları*. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005). Müfid Ekdal, "Kapalı Hayat Kutusu: Kadıköy Konakları," (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005).

⁴³ BOA, (DH.SAİD.d), 60-111.

⁴⁴ Refik Âmir Kocamaz, 5 Nisan 1894 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1913 ve 1914 yıllarında Galatasaray'da, daha sonra Lozan ve Cenevre Üniversitelerinde öğrenim görmüştür. Bu sıralarda Nezihe Hanım ile evlenmiş ve 1918 yılında Hatice Özgör adında bir çocuğu olmuştur. Osmanlı kariyeri hakkında bilgi yoktur, ancak 16 Nisan 1925'te Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı'na katılmış, Nisan 1926'ya kadar Konsolosluk ve Ticaret Dairesi Ticaret Şubesi'nde Birinci Sekreter olarak görev yapmıştır. Daha sonra Nisan 1926'dan Mart 1927'ye kadar Ticaret Şubesi Müdürü olmuştur. Daha sonra 1933'ten 1938'e kadar Başkonsolos rütbesiyle Dışişleri Bakanı'nın özel sekreterliğinin müdürü olmuştur. 1933'te Milletler Cemiyeti Asamblesi toplantılarına yedek üye olarak katılmıştır. 27 Nisan 1943 tarihinde 80 lira maaşla 5. dereceye terfi etmiştir. Bu görevinden 20 Ocak 1945 tarihinde istifa etmiş olup 9 Mart 1962 tarihinde vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. George S. Harris. *Atatürk's Diplomats: Their Brief Biographies*. (İstanbul: The ISIS Press, 2010). George S Harris, *Atatürk's Diplomats & Their Brief Biographies* (Gorgias Press, 2010).

⁴⁵ Sermet Muhtar Alus. "Gördüklerim, Duyduklarım Mektebi Sultani 'Eski Galatasaray Lisesi'." *Akşam Gazetesi*, Nisan 1, 1941. Sermet Muhtar Alus, "Gördüklerim, Duyduklarım Mektebi Sultani 'Eski Galatasaray Lisesi'," *Akşam Gazetesi*, Nisan (1941).

⁴⁶ Sermet Muhtar Alus. *Eski İstanbul'dan Tipler (1931-1951)*. (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2023). Alus, S, and M, *Eski İstanbul'dan Tipler (1931-1951)* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2023).

ve çevirileri⁴⁷ ile kendini göstermiştir. Bu yazıların içerisinde edebiyat, jeoloji, iş kazaları, reklamcılık gibi çeşitli konuları işlemiş olmakla beraber Fransızcadan Türkçeye Guy de Maupassant'ın çevirilerini de yapmıştır.⁴⁸ Tevfik Âmir'in ayrıca h. 1307/m. 1889-1890 yılında yayınladığı *Hareket-i Arz ve Esbâb-ı Zuhûru Hakkında Meşâhir-i Erbâb-ı Fünûndan Bazılarının Akvâli* başlıklı jeoloji üzerine bir eseri de bulunmaktadır. *Mirsad* dergisinde yayımlanan bir şiirinden dolayı dergi kapatılmış ve kendisi sorguya çekilmiştir. Böylelikle edebî kariyerinin sonuna gelmiş; yöneticilik ve bürokratik kariyeri başlamıştır.⁴⁹ Kariyerine dair ilk bulgu 1893 yılında Kadıköy-Üsküdar Şirketi komiserliği⁵⁰ olan Tevfik Âmir'in bir sene sonra bu görevinin yanında İstanbul Şehremaneti'nde mütercim⁵¹ olarak göreve başladığı yönündedir. 1895 yılında faydalı hizmetleri sebebiyle terfi alarak Tercüme Bürosu Şefi olmuştur.⁵² 1901 yılına kadar hem Tercüme Bürosu Şefliğini hem de Kadıköy-Üsküdar Şirketi Komiserliğini sürdüren Tevfik Âmir, 1901'den 1909'a kadar bu sefer Dersaadet (İstanbul) Su Şirketi komiserliğini yürütmüştür.⁵³ Ek olarak, kısa bir süre de olsa 1908 yılında İstanbul Şehremanetini Muavini olarak görev almış⁵⁴ ve aynı yıl Su Nezareti'ne atanmıştır.⁵⁵ Tevfik Âmir'in mazuliyet maaşı isteği⁵⁶ sebebiyle belediye'deki görevinin lağvedildiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla *devletin en seçkin memurlarından biri*⁵⁷ olan Tevfik Âmir, II. Meşrutiyet'ten sonra 1909 yılında emekliliğe ayrılmıştır. Ayrıca Şehremaneti Muavini iken Rusya'dan devlet nişanı almıştır.⁵⁸ Emekliliğinden sonra belediye meclisinde yer alan Tevfik Âmir, 1914 yılında Tütün reji'si ve Osmanlı hükûmeti arasındaki anlaşma gereği şirket yönetimine atanmıştır.⁵⁹ Ayrıca 1910-1915 yılları arasında Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştır.⁶⁰ Bu görevlerinin haricinde Tevfik Âmir, 1912 yılında Kadıköy

⁴⁷ Tevfik Âmir bu dergide Peyami Safa'nın babası İsmâil Safa ile beraber yer almıştır. Detaylı bilgi için bkz. "Elli Yıldan Evvel Yazı Yazanlar." *Vakit Gazetesi*, Şubat 27, 1943.

⁴⁸ Bu dergide Tevfik Âmir'e ait yazılara ulaşabilirsiniz. Detaylı bilgi için bkz. http://ktp.isam.org.tr/?-skip=0&-max=10&&YazarEmekci=Amir+Tevfik&blm=sonucmklosm&geldi=ayrinti_mkl_osm&navdil=tr

⁴⁹ Osman Nuri Ergin. *İstanbul Şehreminleri*. Hazırlayan: Ahmet Nezih Galitekin. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1996). Osman Nuri Ergin and Ahmed Nezih Galitekin, *İstanbul Şehreminleri* (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1996).

⁵⁰ BOA, (İ.TAL), 40-9.

⁵¹ BOA, (İ.TAL), 60-32.

⁵² BOA, (İ.TAL), 46-9.

⁵³ Detaylı bilgi için bkz. R. C. Cervati. *Annuaire Oriental (ancien indicateur oriental) du commerce, de l'industrie, de l'administration et de la magistrature*. İstanbul: The Annuaire Oriental and Printing Company Limited, 1901. Salt Araştırma Arşivi. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2915>. Erişim Tarihi: 8 Ocak 2025. R. C. Cervati. *Annuaire Oriental (ancien indicateur oriental) du commerce, de l'industrie, de l'administration et de la magistrature*. İstanbul: The Annuaire Oriental and Printing Company Limited, 1902. Salt Araştırma Arşivi. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2916>. Erişim Tarihi: 8 Ocak 2025. R. C. Cervati. *Annuaire Oriental (ancien indicateur oriental) du commerce, de l'industrie, de l'administration et de la magistrature*. İstanbul: The Annuaire Oriental and Printing Company Limited, 1903. Salt Araştırma Arşivi. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2927>. Erişim Tarihi: 8 Ocak 2025. R. C. Cervati. *Annuaire Oriental (ancien indicateur oriental) du commerce, de l'industrie, de l'administration et de la magistrature*. İstanbul: The Annuaire Oriental and Printing Company Limited, 1904. Salt Araştırma Arşivi. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2904>. Erişim Tarihi: 8 Ocak 2025.

⁵⁴ BOA, (ML.MKT.d), 2692 - 18 - 0.

⁵⁵ İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü. *İstanbul Su Külliyyâtı VII: Vakıf Su Defterleri İlmühaberi (1856-1928)*. Yayın No: 20. İstanbul: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999.

⁵⁶ BOA, (BEO), 3643 - 273172 - 0.

⁵⁷ "Dans les Ministerès." *Samboul*, Eylül 15, 1908, 1.

⁵⁸ BOA, (İ.TAL), 459 - 23 - 0.

⁵⁹ "La Régie des Tabacs." *Samboul*, May 20, 1914, 3.

⁶⁰ Detaylı bilgi için bkz. Ergin. *İstanbul Şehreminleri*. Şark Ticaret Yıllıkları'na göre 1912, 1913 ve 1914'te Galatasaray Lisesi'nde Yurttaşlık dersi (instruction civique) vermiştir. *Annuaire Oriental, commerce, industrie, administration, magistrature de l'Orient 1912*. Edhem Eldem Koleksiyonu. İstanbul: Salt Araştırma Arşivi, 1912. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2923>. Erişim Tarihi: 7 Ocak 2025. *Annuaire Oriental, commerce, industrie, administration, magistrature de l'Orient 1913*. Edhem Eldem Koleksiyonu. İstanbul: Salt Araştırma Arşivi, 1913. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2923>. Erişim Tarihi: 7 Ocak 2025. *Annuaire Oriental, commerce, industrie, administration, magistrature de l'Orient 1914*. Edhem Eldem Koleksiyonu.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin idare heyetinde katiplik görevini üstlenmiş⁶¹, asker ailelerine destek olmak amacıyla 1914'te kurulan Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin⁶² ve 1921'de kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin (Çocuk Esirgeme Kurumu) kurucuları arasında yer almış⁶³ olup ilerleyen yıllarda da adı geçen son cemiyetin Kadıköy şubesindeki komitede yer almıştır.⁶⁴ Diğer taraftan 1933 yılında düzenlenen güzellik yarışmasında jüri üyeliği yapmış⁶⁵ ve aynı zamanda Darulbedayi'nin (İstanbul Şehir Tiyatroları) kurulmasında emeği geçmiş,⁶⁶ danışma kurulu üyeliğinde bulunmuştur.⁶⁷ Cumhuriyetin kurulmasından sonra da belediyeçilik serüveni devam etmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden Beyoğlu Meclis Azalığı görevinde bulunmuştur.⁶⁸ 1953 yılında hayata gözlerini yuman Kocamaz'ın kabri, Zincirlikuyu Mezarlığı'nda bulunmaktadır.

Kariyer adımlarında da görülebileceği üzere Tevfik Âmir, frankofon geleneğe sahip olan ve genellikle yönetici kademelerinde yer alan tarihsel bir kişiliktir. Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra yazarlığa soyunan Tevfik Âmir, Fransızcadan Türkçeye ilk edebî çevirileri yapanlardan biridir.⁶⁹ Yazarlık macerasından sonra kariyerinin yöneticilik ve bürokratik safhasına geçen Tevfik Âmir'in reklamcılık ve kadınlara yönelik mesleki eğitim noktalarında birtakım görüşleri bulunmaktadır. *Mirsad* dergisinde kaleme aldığı *İlanın Tesiri* başlıklı makalesinde gazetelerde şirket reklamlarının daha fazla yer alacağını vurgulamıştır.⁷⁰ Diğer taraftan belediye meclisinde iken hizmetçilik ve aşçılık mesleğine yönelik kadın ve genç kızların eğitimine yönelik kurumlar kurulması⁷¹ gerektiğini ifade etmiştir.

Tevfik Âmir'in risaleyi kaleme aldığı tarihte, Şehremaneti'nde Tercüme Bürosu Şefi ve Kadıköy-Üsküdar Şirketi'nde komiser olarak görev aldığı resmî kayıtlara göre kesindir. Osman Nuri Ergin'e göre Rıdvan Paşa (Tevfik Âmir'in risaleyi ithaf ettiği paşa) döneminde belediye yatırımları; Beşiktaş, Yıldız ve Nişantaşı gibi saray ve köşklerin bulunduğu bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise risalenin yazıldığı tarih ile Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası'nın kurulmasının benzer yıllara tekabül etmesidir. Bu

İstanbul: Salt Araştırma Arşivi, 1914. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2923>. Erişim Tarihi: 7 Ocak 2025.

⁶¹ Yücel Namal, & Kerem Kesbiç. "Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kadıköy Şubesinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1912–1922)." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), (2019), 370. Yücel NAMAL and Kerem KESBİÇ, "Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kadıköy Şubesi'nin Kuruluşu Ve Faaliyetleri (1912-1922)," *Journal of International Social Research* 12, no. 66 (2019).

⁶² Şaban Ortak. "I. Dünya Savaşı Yıllarında Millî Ruh Canlı Tutmanın ve Asker Ailelerine Yardım Toplamanın Bir Vesilesi: Hâtıra-i Celâdet Topu." *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 18 (2023), 175. Şaban Ortak, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Millî Ruh Canlı Tutmanın Ve Asker Ailelerine Yardım Toplamanın Bir Vesilesi: Hâtıra-i Celâdet Topu," *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, no. 18 (2023).

⁶³ Murat Yurdakök. *Türk Çocuk Hekimliği Tarihi*. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Pediatri Bölümü Başasistanlığı. Hacettepe Pediatri Başasistanlığı Bülteni "Katki," C. 3, Ek Sayı 1, Ocak 1982. Murat Yurdakök, "Türk Çocuk Hekimliği Tarihi," *Hacettepe Pediatri Başasistanlığı Bülteni "Katki"* 3, no. Ek Sayı 1 (1982).

⁶⁴ "Protection de enfance." Stamboul, Temmuz 6, 1925, 2.

⁶⁵ Selma Göktürk Çetinkaya, "Atatürk Dönemi Güzellik Yarışmaları," *Atatürk Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi 2 Aralık 2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-donemi-guzellik-yarismalari/?pdf=3833>.

⁶⁶ Osman Nuri Ergin. *Türkiye Maarif Tarihi*. C. 3–4. (İstanbul: Eser Matbaası, 1977). O. N Ergin and A. N Galitekin, *İstanbul Şehreminleri* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1996).

⁶⁷ Nutku, Özdemir. *Darul Bedayiden Şehir Tiyatrosuna*. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 120. Özdemir Nutku, *Darulbedayi'den Şehir Tiyatrosu'na* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015).

⁶⁸ "Sekiz Kazanın Müntehibisani Listesi: Beyoğlu, Beşiktaş, Kartal, Yalova, Şile, Silivri ve Çatalca Müntehibisanelerini Neşrediyoruz." *İkdam*, Mart 14, 1939.

⁶⁹ Özlem F. Bay. "Fransız Edebiyatından Yapılan İlk Edebi Çeviriler Üzerine Analitik Bir Uygulama (1860-1900)." Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013. Bay and Fatma Özlem, "Fransız Edebiyatından Yapılan İlk Edebi Çeviriler Üzerine Analitik Bir Uygulama (1860-1900)," (2013).

⁷⁰ Âmir Tevfik. "İlanın Tesiri." *Mirsad Dergisi* 1 (1891/1307): 172–174.

⁷¹ "Dans le Ministère." Stamboul, Şubat 9, 1914.

fabrikanın inşası, 1892 yılında başlamış ve 1894 yılında ilk ürünlerini vermiştir.⁷² Burada temas edilmesi gereken ortak nokta, yine Fransız etkisidir. Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası'nda çalışan vasıflı personelin Sevr Porselen Fabrikası'ndan geldiği bilinmektedir.⁷³ Bu fabrikaya gelen su, Dersaadet Su Şirketi tarafından tedarik edilmiştir.⁷⁴ Bu dönemde özellikle su şirketleri bağlamında ortak dil (tam olarak resmî olmasa da) Fransızcadır.⁷⁵ Diğer taraftan Sevr Porselen Fabrikası'yla benzer şekilde Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası da üretim ve satış olarak hem halka hem de diplomatik anlamda hediyeleşmeye yönelik hizmet yönünde benzer bir politika izlemiştir.⁷⁶

4. Eserin Anlatısı: Sèvres Porselen Fabrikası (Dârü's-sınâ'ası) Risâlesi

İlk olarak risalenin *Mukaddime* bölümünde genel bir giriş yapılmaktadır. Daha sonra, Sevr Fabrikası'nın tarihsel dönemleri (*Edvâr-ı Târîhiyyesi*), mevcut yönetim düzeni (*İdâre-i Hâzıra*), ürünlerinde kullanılan harf işçiliği (*Ma'mûlâtının Sûret-i Harfiyyâtı*) ve ürünlerin şekil, tarz ve zamanla geçirdiği değişimler (*Ma'mûlâtının Şekl ve Tarzı ve Uğradığı Tagayyürât*) gibi detaylı bilgiler verilmektedir. Ardından, Sevr Fabrikası'nın ürettiği önemli eserlerin detayları ve tasvirleri sunulmaktadır. *Umûmî Markalar Hakkında İzâhât* başlıklı bölümde fabrikanın genel olarak kullandığı işaret ve semboller açıklanmıştır. Bunun ardından, *San'atkârâna Mahsûs Markalar Hakkında İzâhât* başlığıyla, sanatçılara ait özel markaların anlamları ve kullanımları üzerinde durulmaktadır. Son olarak, *San'atkârândan İsmlerini Tamâmıyla Tahrîr Edenlerin Cedveli* bölümünde, bu sanatçıların isimleri listelenmiştir.

Tevfik Âmir, giriş bölümünde porselen sanayisi tarihi alanında ülkemizde henüz eserlerin bulunmadığını (*Lisânımızda henüz bu mebhâsa dâ'ir âsâr yoksa da kâffe-i nakâyısın ikmâline muvaffakiyyet asr-ı ma'âlî-hasr cenâb-ı mülûkânede tecellî-sâz 'uyûn-ı iftihâr olan mazhariyyet-i mübeccele olmagla*) ve risalenin bu amaçla yazıldığını ifade etmektedir. Yazar, eseri fabrika ile ilgili daha önceden yazılan Fransızca eserler ve fabrikanın o dönemki müdürünün kitabından edindiği bilgilerle oluşturduğunu aktarmaktadır:⁷⁷

[...] porselene ve 'ale'l-husûs Sevr Fabrikası'na dâ'ir Fransızca tahrîr olunmuş birtakım âsâr-ı müfîde ile el-hâletü hâzihî mezkûr dârü's-sınâ'anın fen müdürîyyetinde bulunan Mösyö Jorc Vog'un *La Porcelain*-nam eserini tetebbu' ederek istihsâl eylediğim ma'lûmatı cem' ü telfîk ve Sevr Porselen Fabrikası nâmıyla işbu risâleyi tertîb ü te'lîfe dest-zen-i şürû' oldum.

Tevfik Âmir, birinci bölümde ise; Sevr Porselen Fabrikası'nın kuruluşu ve tarihi, önemli şahsiyetlerin ve yatırımların etkisi, fabrikanın ürün çeşitliliği ve kalitesi, Sevr ve Fransa

⁷² Detaylı bilgi için bkz. Sinem Serin, Yıldız Çini/Porselen Fabrikası (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009) Sinem Serin, "Yıldız Çini/Porselen Fabrikası," *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul* (2009).. Damlibağ, Fatih. "Osmanlı Devleti'nde Porselen ve Çini Fabrikaları." (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 2011). Damlibağ and Fatih, "Osmanlı Devleti'nde Porselen Ve Çini Fabrikaları," *Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul* (2011).

⁷³ Serin, *Yıldız Çini/Porselen Fabrikası*, Damlibağ, *Osmanlı Devleti'nde Porselen ve Çini Fabrikaları*.

⁷⁴ Serin, *Yıldız Çini/Porselen Fabrikası*, 17. Bu ilişkiye Tevfik Âmir'in komiseri olduğu Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi tarafından bakmak ve kanıtlamak mümkün gözükmemektedir. Haydar Kazgan ve Sami Önal, hem Dersaadet Su Şirketi hem de Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi'ne ait yıllık çalışma raporlarının günümüze ulaşmadığını söylemektedir. Bu konuda araştırma yapacaklar için eski makbuzlar, sözleşme suretleri ve o dönemin gazete ve dergilerini adres göstermektedirler. Detaylı bilgi için bkz. Kazgan, & Önal, *İstanbul'da Suyun Tarihi*, 7-8.H. Kazgan and S. Önal, *İstanbul'da Suyun Tarihi: İstanbul'un Su Sorununun Tarihsel Kökenleri Ve Osmanlı'da Yabancı Su Şirketleri* (İstanbul 1999).

⁷⁵ Rifat Günelan, "Tanzimat Sonrasında Osmanlı Devletinde Yabancı Şirketler Tarafından Yürütülen İş ve İşlemlerinde Türkçenin Kullanımı Meselesi," *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 5/2 (2017): 345-346. Rifat Günelan, "Tanzimat Sonrasında Osmanlı Devletinde Yabancı Şirketler Tarafından Yürütülen İş Ve İşlemlerinde Türkçenin Kullanımı Meselesi," *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 5, no. 2 (2017).

⁷⁶ Serin, *Yıldız Çini/Porselen Fabrikası*, Damlibağ, *Osmanlı Devleti'nde Porselen ve Çini Fabrikaları*.

⁷⁷ Tevfik Âmir [Kocamaz], *Sevr Porselen Fabrikası*, C. A. U. Kütüphanesi, Cod. Ms. Ori 258, r.1314/m.1898, 3.

hükûmetinin ilişkileri, finansal sorunlar ve şirketin zorlukları, fabrikanın modern dönemdeki durumu ve geleceğine kısaca değinmiştir. Sevr Fabrikası'nın Avrupa'daki algısına değinen Tefik Âmir, fabrikanın gerek üretim gerekse de prestij açısından yedinci veya sekizinci sırada olduğunu ifade etmiştir. İncelediği tarih kitaplarına eleştirel yaklaşan yazar, Sevr Porselen Fabrikası'nın Fransa krallarından XV. Louis tarafından 1759 yılında kurulduğunun yazıldığını; ancak, bu fabrikanın gerçek kurucusu ve varlık nedeninin Orry de Fulvy olduğunu ve fabrikanın kurulma yılının da 1759'dan 19-20 yıl önceye dayandığını iddia etmektedir.⁷⁸

Sevr Fabrikası'nın 18. yüzyılda porselen üretimi, zarafet ve incelik açısından büyük bir ün kazanan ve dünya çapında tanınan sanat eserleri üretmeye başladığını ifade eden yazar, 1759 yılına kadar olan faaliyetlerden ve istihdam edilen ustalardan bahsetmektedir.⁷⁹ Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde yürütülen girişimcilik uygulamalarına benzer şekilde Fransa'da da XV. Louis'nin fabrikaya özel bir önem atfederek inhisar şekline dönüştürdüğü Sevr Fabrikası, ilerleyen dönemlerde de Fransız hükûmetinden destek görmeye devam etmiştir.⁸⁰

1751 senesinde Kont dö Viniveri'nin ve bir müddet sonra Fölövi'nin vukû'-ı vefâtları üzerine Vesen Dârü's-sinâ'ası tekrâr tezelzüle ugramış iken bu def'a ol 'asrın nisvânından hüsn ü ânı ve nüfûzı ve te'sirâtıyla müştehir olan Madam dö Pompadour'un (Madam Pompadour) ricâ ve istirhâmı üzerine bi'z-zât On Beşinci Lui, dârü's-sinâ'ayı kurtarmıştır.

Şöyle ki Vensen Dârü's-sinâ'ası'na Dârü's-sinâ'a-ı Kralî nâmı verildiği gibi "1752" sekiz yüz bin lira sermayeli bir şirket teşkil edilip bunun iki yüz bin liralık hissesine On Beşinci Lui yazılmış ve on iki sene müddetle bütün Fransa mülkünde porselen i 'mâli hakkı mezkûr dârü's-sinâ'aya münhasır kalmak ve bu müddet zarfında Fransa'ya porselen idhâli taht-ı memnû'ıyyete alınmak ve 'amele [11] ve hademesi her dürlü tekâlîf-i devletten ve hidmet-i 'askeriyyeden mu'âf bulunmak ve kâffe-i ma'mûlâtına On Beşinci Lui'nin markası vaz' olunmak misllü birtakım imtiyâzlar 'atf olarak dârü's-sinâ'a, "Sevr" şehrinde bi'l-hassa mübâya'a ve tehiyye olunan mahalle nakl olunmuştur.

Daha sonrasında fabrikanın işlevine değinen yazar, ürünlerin siyasi düzlemde hediye verildiği ve halk tarafından popüler ürünlerin tercih edildiğini ifade etmiştir.⁸¹

Zamân-ı sâbıkta hükm-dârân-ı 'izâme vu sugrâya Sevr ma'mûlâtından pek çok âsâr ihdâ ediliyor idi. Bu gibi hediyeler şimdi kesb-i nedret etmiş ve Fransa ve ecnebî müzelerine hediye edilegelen ma'mûlâtın mikdârı tezâyüd etmiştir. Hükûmete ibraz-ı hüsn-i hidmet edenlere mine'l-kadîm Sevr ma'mûlâtı hediye olunmak usûlü elân bâkîdir. Umûr-ı hayriyyeye ve menâfi'-i 'umûmiyyeye 'â'id cem'iyyetlere porselen ma'mûlâtı i'tâ vu ihdâsı kesb-i vüs'at eylemiştir. İşte Sevr Dârü's-sinâ'ası ma'mûlâtının hemân 'ale'l-'umûm sarfiyyâtı meccânen bu ve bu gibi mahallere. Para ile âhâli tarafından dahi ba'zı râyic ma'mûlâta mübâya'a olunmakda ise de bu yoldaki sarfiyyâtın mikdârı senevî yüz bin frankı tecâvüz edememekdedir. Sipâriş üzerine ba'zı âsâr-ı mühimme i 'mâl etdirilebiliyorsa da bunun için beher-i hâl sanâyi'-i nefîse idâre-i resmîyesinden me'zûniyyet istihsâl olunması şartdır. Fakat bu gibi sipâriş vukû'u pek enderdir.

Bu bölümde son olarak fabrikanın üretimine kısaca değinen Tefik Âmir, fabrikanın; tabak, kâse, fincan gibi basit günlük eşyaların imalatıyla başladığını, daha sonra bu tür eşyaların süslenmiş ve değerli çeşitlerini yaparak faaliyetlerine devam ettiğini ifade etmiştir. Bunun yanı

⁷⁸ Tefik Âmir, *Sevres*, 7-8.

⁷⁹ Tefik Âmir, *Sevres*, 9-10.

⁸⁰ Tefik Âmir, *Sevres*, 10-11.

⁸¹ Tefik Âmir, *Sevres*, 14.

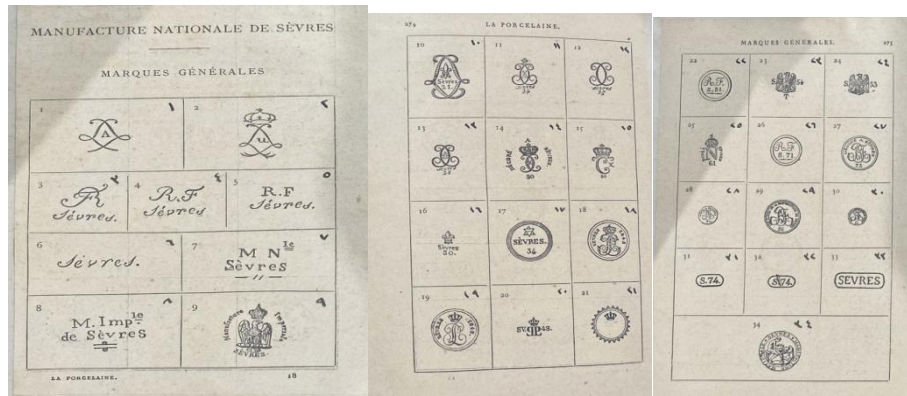
sıra son yıllardaki üretime de değinen yazar; fabrikanın çeşitli vazolar, “bisküvi” adı verilen heykeller, tablolar ve diğer dekoratif ürünlerin üretimini de yaptığını eklemiştir.⁸²

Tevfik Âmir ikinci bölümde fabrikanın öne çıkan üretimlerinden görseller paylaşmıştır. Görselde yer alan ürünlerin tamamının Sevr Fabrikası’nda üretildiğini aktaran⁸³ Tevfik Âmir, ürünlerin bu dönemde fabrika müzesinde veya Versay Müzesi gibi yerlerde veya kişisel koleksiyonlarda olduğuna dair bilgi notları eklemiştir. Risalede yer alan örneklerden bazıları şunlardır:

Görsel 2. C. A. U. Kütüphanesi, Cod. Ms. Ori 258, s. 18-19; s. 26-27.

Üçüncü kısımda ürün markaları hakkında bilgi veren Tevfik Âmir, marka görsellerini paylaşmış ve bu markaların kullanımına yönelik detaylı bilgiler vermiştir. Aşağıdaki görsellerde de görüleceği üzere Tevfik Âmir, başlangıçtan risaleyi kaleme aldığı tarihe kadar olan markaların görsellerini paylaşmıştır.⁸⁴

Görsel 3. C. A. U. Kütüphanesi, Cod. Ms. Ori 258, s. 37, 38, 39.

Tevfik Âmir daha sonraki kısımda bu markaların detaylarını maddeler hâlinde açıklamıştır.⁸⁵

⁸² Tevfik Âmir, *Sevres*, 15.

⁸³ Tevfik Âmir, *Sevres*, 27-28.

⁸⁴ Tevfik Âmir, *Sevres*, 37-39.

⁸⁵ Tevfik Âmir, *Sevres*, 41-44.

Numerolu Marka	Mezkûr Markaların İzâhâtı (Markaların Açıklaması)
1	1753 senesi 19 Ağustos'dan 1792 senesi 21 Eylül'e kadar i'mâl edilmiş olan masnû'âta mevzû' markadır. İşbu marka fırça ile mâ'i rengde vaz' edilmiş olup derûnunda bulunan hurûf i'mâl oldukları seneleri irâ'e eder. "12nci sahifedeki ta'rîf-i hurûfât cedveline mürâca'at buyrıla"
2	1753 senesi 19 Ağustos'dan 1792 senesi 21 Eylül'e kadar i'mâl edilmiş olan <u>sert</u> porselenlere mevzû' markadır
3,4,5	1792 senesi 21 Eylül'den 1804 senesi 8 Mart'a kadar i'mâl edilmiş olanların markasıdır.
6	1800 senesinden 1802 senesi nihâyetine kadar i'mâl edilenlere bu marka dahi konmuşdur.
7	1802 senesinden 1804 senesine kadar i'mâl edilenlere bu marka dahi konmuşdur. "İşbu marka kırmızı rengdedir."
8	1804 senesi 8 Mayıs'dan 1809 senesine kadarki ma'mûlâtın markasıdır. "İşbu marka kırmızı rengdedir."
9	1810 senesinden 1814 senesine kadar yapılanların markasıdır. "İşbu marka kırmızı rengdedir."
10	1814 Mayıs'ından 1824 senesi Eylül'üne kadar olan ma'mûlâtın markasıdır. "İşbu marka mâ'i rengdedir ve derûnundaki rakamlar senelerini müş'irdir.
11,12, 13	1824 senesi Eylül'ünden 1828 senesi Ağustos'una kadar i'mâl edilmiş olanlara mevzû' markadır. "İşbu marka mâ'i rengdedir."
14	1829 Ağustos'undan 1830 Ağustos'una kadar i'mâl edilmiş yıldız fileli ma'mûlâtın markasıdır.
15	1829 Ağustos'dan 1830 Ağustos'una kadar i'mâl edilmiş yıldızlı ma'mûlâtın markasıdır.
16	1830 senesi Ağustos'undan sene-i mezkûre Kânûn-ı Evvel'i nihâyetine kadarki ma'mûlâtın markasıdır.
17	1831 senesinden 1834 senesi Teşrîn-i Evvel'i'ne kadar i'mâl edilmiş olanlara mevzû' markadır.
18,19	1839 senesi Teşrîn-i Evvel'inden 1848 senesi Kânûn-ı Sânisine kadar i'mâl olanlara mevzû' markadır.
20	1845 senesi Temmuz'undan 1848 senesi Şubat'ına kadar i'mâl edilmiş olan beyâz ma'mûlâtın markasıdır. "Küllisi âteşte krom yeşiliyle basılmış olup sırsızdır"
21	Lui Philip zamânında kral serâylarına mahsusen i'mâl edilmiş olan ma'mûlâta 'ilâveten vaz' edilen markadır ki ikâmetgâh ismi işbu markanın ortasında muharrer bulunmaktadırlar.
22	1848 Şubat'ından 1852 senesi Kânûn-ı Evvel'ine kadarki ma'mûlâtın markasıdır.
23	1852 senesi Kânûn-ı Evvel'inden 1854 senesi Kânûn-ı Evvel'ine kadarki yumuşak porselenlere mevzû'dur.
24	1852 senesi Kânûn-ı Evvel'inden 1854 senesi Kânûn-ı Evvel'ine kadarki sert porselenlere mevzû'dur.
25	1855 senesinden 1870 senesi Eylül'üne kadar olan i'mâlâtın markasıdır
26,27,28	1870 senesi 4 Eylül'den i'tibâren yapılan ma'mûlâta mevzû' olup reng ile basılmışdır.
29,30	1883 senesinden i'tibâren yıldızlı olarak i'mâl ve çıraklar tarafından tezyîn olunmuş olan ma'mûlâtın markasıdır.
31	Âteşe girmezden mukaddem sırsız olarak krom yeşiliyle mevzû' marka olup 1848 senesinden beri müsta'meldir.
32	Şâyân-ı kabûl görülmeyüp reddolunmuş olan ma'mûlâtın üzerinde mevzû' çarh ile çizilmiş olan markadır.
33	İki def'a tabh edilmiş olan ma'mûlâtın üzerinde mehkûk gibi oyuk olarak mevzû' markadır ki 1860 senesinden i'tibâren müsta'meldir.
34	1888 senesinden i'tibâren müsta'mel olan kabartma ve rengli markadır.

Tablo 1. C. A. U. Kütüphanesi, Cod. Ms. Ori 258, s. 41-44.

Tevfik Âmir, bu bölümde son olarak 1753 yılından risaleyi hazırladığı tarihe kadar Sevr Porselen Fabrikası'nda çalışan sanatkarların isimlerine işaret eden özel marka ve semboller ile

üretileen eserlerin kim tarafından yapıldığını açıklayan bir tablo hazırlamıştır.⁸⁶ Bu tabloya göre yazar; 1753-1800 yılları arasında Sevr Fabrikası'nda çalışan sanatkârların; hayvan, kuş (tuyûr), manzara, suret, minyatür, çiçek (ezhâr), süs (zînet), denizcilik ve askerî resimler (bahrî ve askerî resimler) ve yıldız işleri özelinde semboller kullandığını ortaya koymuştur.⁸⁷ Tevfik Âmir, ayrı bir tablo olarak verdiği 1801 ile 1898 yılları arasında yine benzer sembollerin kullanılmasının yanı sıra üç boyutlu dekorasyon ya da heykel gibi kabartmalı süslemeler, fayans yüzeylerine desen ya da motif işleme ve binalar ve mimari unsurlar üzerine yapılan dekoratif işlemler gibi yeni yöntemlerin fabrika bünyesinde kullanılmaya başlandığını belirtmiştir.⁸⁸

Sonuç

Eserinin başında “*Lisânımızda henüz bu mebhasa (konuya) dair âsâr (eserler) yoksa da...*” ifadesiyle birlikte Tevfik Âmir, bu dönemde çini ve porselen sanayiine dair birikimin noksanlığına dikkat çekmiştir ki; gün yüzüne çıkan eserlere de bakıldığında bu dönemde bu tip bir esere rastlanılmamıştır. Tek bir işletmeyi konu alması bakımından ise yapılan ilk çalışma ile arasında yaklaşık on beş yıl bulunmaktadır. Eserin içeriği bakımından tipik el yazması formundan uzak olması (besmele, Allah’a hamd gibi kısımlar barındırmaması) buna karşılık bu başarıyı Tanrı’ya atfeden bir ifadeye yer vermesi ve eserini üst düzey bir yöneticiye ithaf etmesi bakımından hem klasik hem de modern öğeler taşımasıyla Fransız etkisinin yarattığı *alana* yönelik bir kanıt teşkil etmektedir. Böylelikle hem eser hem de yazar, Batılılaşma etkisi ile Osmanlı bürokrasında ve yöneticisinde kültürel sermayede değişim yaşanması ve yeni bir toplumsal bilinç kazanarak farklı değerlere yönelmesi ve Batılı tipte profesyonellik oluşması bakımından somut bir örnek oluşturmaktadır. Bu açıdan türünün şu ana kadarki ilk örneğini teşkil eden bu eser, Osmanlı bürokratlarının ve yöneticilerinin Batı’daki sanayi modellerini inceleyerek bu modelleri Osmanlı’ya uyarlamaya çalıştıklarını göstermektedir. Bu yıllarda kurulan Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası’nda Sevr Fabrikası ile benzer üretim, tasarım ve dağıtım politikaları izlenmiştir. Ayrıca Osmanlı’da kurulan Fransız eğitim kurumlarının yanı sıra birçok sektörde yoğun Fransız yatırımlarının bu döneme ait yönetsel ve idari ekolü aktif bir şekilde etkilediği söylenebilir. Bunun dışında yerel imkânlarla kurulan fabrikalarda da benzer etkiye rastlanılmıştır.⁸⁹ Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde yakın iktisadi ilişkilerde bulunan İngiltere, Fransa, Belçika, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya gibi ülkelerde bulunan kataloglarda el yazması veya baskı eserler araştırılabilir. Bu açıdan işletme tarihçileri için yeni araştırma materyalleri ortaya çıkabilir.

Kaynakça

- Âmir, T. (1898). Sevr Porselen Fabrikası. C. A. U. Kütüphanesi.
 “Dans le Ministère.” Stamboul, Şubat 9, 1914.
 “Dans les Ministerès.” Stamboul, Eylül 15, 1908.
 “Elli Yıldan Evvel Yazı Yazanlar.” Vakit Gazetesi, Şubat 27, 1943.
 “La Régie des Tabacs.” Stamboul, May 20, 1914.
 “La Société pour la Protection de l'enfance.” Stamboul, Mart 6, 1934.
 “Protection de enfance.” Stamboul, Temmuz 6, 1925.
 İkdâm. (1939) Sekiz Kazanın Müntehibisani Listesi: Beyoğlu, Beşiktaş, Kartal, Yalova, Şile, Silivri ve Çatalca Müntehibisanilerini Neşrediyoruz.

⁸⁶ Tevfik Âmir, *Sevres*, 49-74.

⁸⁷ Tevfik Âmir, *Sevres*, 49-61.

⁸⁸ Tevfik Âmir, *Sevres*, 61-74.

⁸⁹ Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Topal, Erkan Erdemir, & Engin Kırılı. “Tanzimat Dönemi Sanayileşme Hareketinin Türkiye’de İşletmecilik Anlayışının Oluşumuna Etkileri: Hereke Fabrikası ve Nizamnamesi.” *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25 (2012): 37–64. Mehmet Topal, Erkan Erdemir, and Engin Kırılı, “Tanzimat Dönemi Sanayileşme Hareketinin Türkiye’de İşletmecilik Anlayışının Oluşumuna Etkileri Hereke Fabrikası Ve Nizamnamesi,” *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2012, no. 25 (2012).

Arşiv Kaynakları

- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)
 Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH.SAİD.d), 60-111.
 Mektubî Kalemi Defterleri (ML.MKT.d), 2692 - 18 - 0.
 Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO), 3643 - 273172 - 0.
 İrade Taltifat (İ.TAL), 40-9.
 İrade Taltifat (İ.TAL), 46-9.
 İrade Taltifat (İ.TAL), 60-32.
 İrade Taltifat (İ.TAL), 459 - 23 - 0.
- Cervati, R. C. (1902). *Annuaire oriental du commerce de l'industrie, de l'administratoin et de la magistrature*: 22me annee. E. Pallamary Et Cie.
- Cervati, R. C. *Annuaire Oriental (ancien indicateur oriental) du commerce, de l'industrie, de l'administration et de la magistrature*. İstanbul: The Annuaire Oriental and Printing Company Limited, 1903. Salt Araştırma Arşivi. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2927>. Erişim Tarihi: 8 Ocak 2025.
- Cervati, R. C. *Annuaire Oriental (ancien indicateur oriental) du commerce, de l'industrie, de l'administration et de la magistrature*. İstanbul: The Annuaire Oriental and Printing Company Limited, 1904. Salt Araştırma Arşivi. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2904>. Erişim Tarihi: 8 Ocak 2025.
- Cervati, C. (1913). *Annuaire Oriental: Commerce, industrie, administration, magistrature de l'Orient*. The Annuaire Oriental Ltd., İstanbul.
- Oriental, A. (1914). *Commerce, Industrie Administration, Magistrature de L'Orient*. In: İstanbul, The Annuaire Oriental.

Kaynakça

- Abrahamson, Eric, and Gregory Fairchild. "Management Fashion: Lifecycles, Triggers, and Collective Learning Processes." *Administrative science quarterly* 44, no. 4 (1999): 708-40.
- Alus, S, and M. *Eski İstanbul'dan Tipler (1931-1951)*. Istambul: Büyüyenay Yayınları, 2023.
- Alus, Sermet Muhtar. "Gördüklerim, Duyduklarım Mektebi Sultani 'Eski Galatasaray Lisesi'." *Akşam Gazetesi, Nisan* (1941).
- Aytemur, and Janset Özen. *Türkiye'de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)*. 2010.
- Bali, Rıfat N, Murat Koraltürk, and Akansel Yalçinkaya. "Kurum Ve Sektör Tarihi, İş İnsanı Ve Yönetici Hatırat, Biyografi Ve Otobiyografi Kitapları Bibliyografyası (1932-2018)." *İstanbul: Libra Kitap* (2019).
- Bay, and Fatma Özlem. "Fransız Edebiyatından Yapılan İlk Edebi Çeviriler Üzerine Analitik Bir Uygulama (1860-1900)." (2013).
- Berkes, N, and A Kuyaş. *Türkiye'de Çağdaşlaşma* [in Turkish]. 18 ed. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Bilgin, Abdullah Azmi. "Menzel, Theodor." *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi* (2019): 252-53.
- Bourdieu, Pierre, and Levent Ünsaldi. *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*. Heretik Basın Yayın, 2013.
- Bourdieu, Pierre, Loic JD Wacquant, and Nazlı Ökten. *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. İletişim, 2003.

- Çapar, and Onur. *Osmanlı Devleti'nde Fransız Sermayesi, 1838-1914*. Doğu Kütüphanesi, 2020.
- Colingwood, and R.G. *Tarih Tasarımı*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.
- Damlıbağ, and Fatih. "Osmanlı Devleti'nde Porselen Ve Çini Fabrikaları." *Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul* (2011).
- Dirlik, Serkan, and Hüseyin Leblebici. "Türkiye'deki İşletmelerin Tarihini Anlamada İktisadi, Politik, Sosyal Ve Yasal Bağlamın Önemi." *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 45 (2016): 140-53.
- Dokumacı, Yavuz Selim. "Mehmet Ziya Ve Tarih-I Sanayi." *Dört Öge*, no. 11 (2017): 169-82.
- Ekdal, Müfid. "Kapalı Hayat Kutusu: Kadıköy Konakları." İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Eldem, Edhem. "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente." *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul* (2000): 165-247.
- Erdoğan, Ayşenur. "Hamidiye Ticaret Mektebi." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Ergin, O. N, and A. N Galitekin. *İstanbul Şehreminleri*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1996.
- Ergin, Osman Nuri, and Ahmed Nezih Galitekin. *İstanbul Şehreminleri*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1996.
- Gacek, Adam. "Arapça Elyazmaları İçin Rehber. Çev." *Ali Benli-M. Cüneyt Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları* (2017).
- Geyikdağı, V Necla, and M Yasar Geyikdağı. "Foreign Direct Investment in the Ottoman Empire: Attitudes and Political Risk." *Business History* 53, no. 3 (2011): 375-400.
- Geyikdağı, V. N. *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye, 1854-1914*. 2008.
- Gocek, Fatma Muge. *East Encounters West: France and the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*. Oxford University Press, 1987.
- Göçek, Fatma Müge, and İbrahim Yıldız. *Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü: Osmanlı Batılılaşması Ve Toplumsal Değişme*. Ayraç Yayınevi, 1999.
- Güldöşüren, Arzu. "Türkiye'de Kurum Tarihçiliği Literatürü." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 19, no. 37 (2021): 395-466.
- Günalan, Rıfat. "Tanzimat Sonrasında Osmanlı Devletinde Yabancı Şirketler Tarafından Yürütülen İş Ve İşlemlerinde Türkçenin Kullanımı Meselesi." *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 5, no. 2 (2017): 341-63.
- Harris, George S. *Atatürk's Diplomats & Their Brief Biographies*. Gorgias Press, 2010.
- İbasalilgiller, Araksi. "Türkiye'de Muhasebe Ve Muhasebe Mesleğinin Tarihi." Yüksek Lisans Tezi, 1999, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ..., 1999.
- Issawi, Charles, and Charles P Assawi. *The Economic History of Turkey, 1800-1914*. University of Chicago Press Chicago, 1980.
- Kazgan, H., and S. Önal. *İstanbul'da Suyun Tarihi: İstanbul'un Su Sorununun Tarihsel Kökenleri Ve Osmanlı'da Yabancı Su Şirketleri*. İstanbul1999.
- Keyder, Çağlar. "Osmanlı Devleti Ve Dünya Ekonomik Sistemi." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* 3 (1985): 642-52.
- Korkmaz, M. "1850 Tarihli Ticaret Kanunu'nda Ve Osmanlı Hukuk Literatüründe Anonim Şirketler Ve Bu Şirketlerin Tüzel Kişiliği Meselesi." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 73, no. 1 (2024): 555-91.
- Korlaelçi, Murtaza. "Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi." *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, no. 2 (1985): 209-20.

- Kozanoğlu, Okan, and Fatih Aşan. "Osmanlı Dilleri Ve Matbuatının İzinde Bir Türkolog: Johann Strauss Ile Mülakat." *Toplumsal Tarih Akademi*, no. 4: 170-81.
- Laurin, Isabelle. "L'art Déco À Sèvres. Retour À Une Porcelaine Tendre Siliceuse." *Sèvres. Revue de la Société des Amis du musée national de Céramique* 14, no. 1 (2005): 82-92.
- Maclean, Mairi, Charles Harvey, and Stewart R Clegg. "Organization Theory in Business and Management History: Present Status and Future Prospects." *Business History Review* 91, no. 3 (2017): 457-81.
- NAMAL, Yücel, and Kerem KESBİÇ. "Hilâl-î Ahmer Cemiyetî Kadıköy Şubesi'nin Kuruluşu Ve Faaliyetleri (1912-1922)." *Journal of International Social Research* 12, no. 66 (2019).
- Necib, Fazlı. "Osmanlı'nın İlk Ağır Sanayi Kitabı - Sanayi-I Cesime." *Okur Akademi* (2017).
- Nutku, Özdemir. *Darülbedayi'den Şehir Tiyatrosu'na*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Odabaş, Hüseyin. "Osmanlı Yazma Eserleri Ve Türkiye'de Yazma Eser Kütüphaneciliği." *Bilig* 56 (2011): 143-64.
- Ortak, Şaban. "I. Dünya Savaşı Yıllarında Millî Ruhu Canlı Tutmanın Ve Asker Ailelerine Yardım Toplamanın Bir Vesilesi: Hâtıra-I Celâdet Topu." *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, no. 18 (2023): 172-212.
- Özkul, Ahmet Sait, and Yasin Çakırel. "Fabrika Yönetimî Bilgisi Bağlamında Türkiye'de Yayımlanan "Fabrikacılık" Konulu Kitaplar Üzerine Bir İnceleme (1914-1928)." *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 10, no. 25 (2019): 523-35.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık Ve Büyüme 1820-1913*. İstanbul: Tarih vakfı yurt yayinlari, 1994.
- Sargut, A Selami. "Türkiye'de İşletme Yönetimi Eğitiminin Kurumsal Çerçevesi: Çeşitlilikten Eşbiçimliliğe." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 4, no. 1 (2009): 51-63.
- Selçuk, Mustafa. "Maârif-I Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-I Teşkilât Ve İcraatı Üzerine Bir Değerlendirme." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, no. 12 (2008): 727-32.
- Serin, Sinem. "Yıldız Çini/Porselen Fabrikası." *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul* (2009).
- Tekeli, İlhan. *Birlikte Yazılan Ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*. Vol. 10: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Topal, Mehmet, Erkan Erdemir, and Engin Kırılı. "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Hareketinin Türkiye'de İşletmecilik Anlayışının Oluşumuna Etkileri Hereke Fabrikası Ve Nizamnamesi." *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2012, no. 25 (2012): 37-64.
- Toprak, Z. *Türkiye'de Milli İktisat, 1908-1918*. 1982.
- Yurdakök, Murat. "Türk Çocuk Hekimliği Tarihi." *Hacettepe Pediatri Başasistanlığı Bülteni "Katki"* 3, no. Ek Sayı 1 (Ocak 1982 1982).
- Zürcher, Erik Jan, and Yasemin Saner Gönen. "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi." (1999).
- [Kocamaz], Tevfik Âmir. *Sevr Porselen Fabrikası*. C. A. U. Kütüphanesi, Cod. Ms. Ori 258, r.1314/m.1898.
- "Dans le Ministerès." Stamboul, Şubat 9, 1914.
- "Dans les Ministerès." Stamboul, Eylül 15, 1908.
- "Elli Yıldan Evvel Yazı Yazanlar." *Vakit Gazetesi*, Şubat 27, 1943.

“La Régie des Tabacs.” Stamboul, May 20, 1914.

“La Société pour la Protection de l'enfance.” Stamboul, Mart 6, 1934.

“Protection de enfance.” Stamboul, Temmuz 6, 1925.

“Sekiz Kazanın Muntehibisani Listesi: Beyoğlu, Beşiktaş, Kartal, Yalova, Şile, Silivri ve Çatalca Muntehibisanilerini Neşrediyoruz.” İkdâm, Mart 14, 1939.